

Whakapapa

Ko te whakapapa te puāwaitanga o te ao Māori. He kāwai heke iho o tēnā, o tēna.
He mana nui tō te whakapapa, he tapu, ko ia hoki te tūāpapa o te ao Māori.

Te orokohanga

Whakamārama atu ai ki ngā ākonga te kōrero ake o tō rohe e pā ana ki te orokohanga mai o ngā atua Māori. Ko te pātai nui ia, ka tīmata te kōrero tuku iho ki hea? Ka tīmata rānei ki a wai?

Kōrero tuku iho

He whakapapa tō ngā mea katoa o te ao Māori. Ko ngā tikanga, ngā reo, ngā kōrero, ngā waiata, ngā haka, ngā mōteatea, whakatauākī, whakataukī, pepeha me ngā tongikura he taonga tuku iho. Ākona ngā kōrero tuku iho o te takiwā e noho nei tō kura.

Tiakina te whakapapa, whakamanahia ngā tūpuna

He taonga te whakapapa, he tapu ki ngā tūpuna. Ākina ngā ākonga me pēhea te tiaki i ūrātou whakapapa mēnā e mōhio ana ūrātou. Rangahaua ngā kōrero mō ngā tūpuna, he aha ētahi o ūrātou mahi hei hāpai i te whānau, hapū, iwi hoki? Ko wai ngā tūpuna o te/ngā mana whenua o tō rohe? He aha te pānga o ēnei hītori ki ngā rangi o nāianei?

Te ako i te taiao

Nō te wao nui a Tāne, a Tangaroa, a Haumie, a Rongo, nō ngā atua Māori hoki te taiao. Ko tā te maramataka he ārahi i te mahi o te taiao. Katoa katoa ērā āhuatanga ka taea te noho hei aŋa whakaako.

Ehara i te mea me noho ko ūrātou kōrero nehe ki ngā mahi a te tāngata, engari kē he nui tonu ngā akoranga kōrero nehe ka kapohia ake i te taiao.

Tuakiritanga

He aha te tuakiritanga o te ākonga? I ahu mai tana tuakiritanga i hea? He kōrero kōrero nehe kei te tuakiritanga o te tangata? Ko ngā pūmanawa pea tētahi tirohanga hei whakahāngai ki ūrātou whakaakoranga kōrero nehe.

Ngā tūnga whakapapa

He maha tonu ngā tūnga whakapapa i te ao Māori nei, nā reira kei te kitea, kei te ora tonu rā ēnei o ngā tūnga i ēnei rā? Mēnā kāore i te kitea, he aha i kore ai? He aha ngā rerekētanga o nehe ki tēnei wā?

Hautūtanga

He tino tauira ngā iho pūmanawa o te ao Māori, ūrātou te hunga aumangea, ngā rangatira o te nāianei, o te āpōpō hoki. He aha ngā kaupapa here e honohono mai ai ūrātou whakapapa ki ngā take o te ao Māori? He tangata taupā i roto i ngā kōrero nehe o Aotearoa? He aha ngā tohe i pā mai ai ki a ūrātou? Irā te nui o te tauira hei kapo ake mā tēnā rohe, mā tēnā takiwā.

Ngā tū ahurea

Nō te taenga mai o ngā iwi manene i rereke ai hoki te hanganga o te pāpori. He aha ūrātou pānga ki ngā tāngata whenua? He aha ngā pānga whakapapa ki ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa, ki Āhia hoki ki roto o Aotearoa? He aha hoki ngā tini take me ako mō ahurea kē i ngā horopaki whakaako kōrero nehe?

Te whakamahere

Hei tā te aratohu nei he tautoko i ngā mahi a te pouako ki te whakamahere, te whakaako, me te aromatawai hoki i te tirohanga: **Whakapapa**

Whakamahikitanga:

E whai iho nei ētahi ngohe mō ngā Pae katoa o *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko tā te kaiako he whiriwhiri i te ngohe, ka whakamātau ai, ka whakarerekē ai rānei kia hāngai ki ngā horopaki o te kura.

Pae 1-2

Ngohe 1

Ko wai au? Tukuna tēnei pātai ki ngā ākonga kia rangahaua e rātou ko wai rātou, ō rātou mātua, kaumātua, tauheke, tūpuna. Whakarite tūtohi whakapapa i te taha o ngā ākonga ki te tohu i heke mai rātou i a wai. Me whai whakaaro ki ngā ākonga kāore i te mōhio ki ō rātou whakapapa. Ko tētahi whāinga o te ako i te whakapapa kia tiakina te mana o ngā ākonga me ō rātou whakapapa.

Ngohe 2

Me kawe mai ngā ākonga he whakaahua o tētahi o ō rātou whanaunga, mātua, kaumātua rānei. Whakaritea he haurongo e pā ana ki taua tangata. He aha ūna āhuatanga motuhake? He mahi rongonui ūna? Me whai whakaaro mō te mana o te ākonga me tōna whānau, ko tā te ākonga he whakaatu i tana hononga ki te tangata i whiriwhiri ai e ia.

Te aromatawai

Whakatūria he rā whakanui, he wā e whakaatu ana ngā honohono o tēnā ākonga, o tēnā ākonga. Ko tā te ākonga kia rangatira tana tū ki te whakaatu tana whakapapa. Ko ngā pikitia, ngā whitiāhua pāpaho pāpori. Tukuna te reo pōhiri kia tae mai ō rātou whānau ki te whakarongo, ki te mātakitaki.

Rauemi tautoko

- [My heritage.com](#)
- [NZ Genealogy](#)
- [Whakapapa Search](#)

Taumata 6-7-8

NCEA

Pae 3-4

Ngohe 1

He tangata ronganui e whakapapa atu ana ki tō rohe/takiwā? Rangahaua tētahi o ngā tāngata ronganui ka uia te pātai nō hea ūna whakapapa. He aha te whakapapa o ūna mahi ronganui ki te rohe o tō kura? He ingoa ronganui kua horapa ki tō takiwā? Whakaritehia he topenga ataata ki te whakaatu i ngā takunetanga o taua tangata ronganui rā. Tohungia ngā aupiki me ngā auheke i pā mai ki taua tangata, tae atu hoki ki āna mahi o mua, o nāianei rānei.

Ngohe 2

Ko wai ngā ingoa tūpuna, ingoa rangatira, ingoa tawhito kei tō rohe/takiwā? Ka pēhea te whakanui i ngā ingoa o aua tūpuna ki tō rohe? Kua tāmitia ngā ingoa o aua tūpuna? Waihangahia he whakaaturanga mō te takinga o ngā ingoa tūpuna. Kimihia ngā pōhi pāpaho papori e pā ana ki te ingoa o taua tupuna. Me pēhea e whakanui ai, me pēhea e whakarangatira ai i aua ingoa tūpuna? Āta whakaaro hia ngā kerēme whenua, ngā porotēhe, ngā auē o tēnā, o tēnā ki te whakahōnore i ngā ingoa o ngā mātua tūpuna.

Te aromatawai

Whakaritea he pakirehua, urupounamu rānei kia kitea ai ngā urupare a ngā hapori, ngā mana whenua, ngā ivi, ngā hapū, ngā whānau hoki ki ngā take, ngā huarahi kia tika te whakanui i ngā whakapapa o ngā tūpuna o tō rohe/takiwā. He aha ngā aupiki me ngā auheke i pā atu ki te hapori? Ka aha te hapori kia mātaihia ngā mahi o anamata, kia whakanua hoki ngā mahi o onamata.

Rauemi tautoko

- [Ngā Taumata Rau](#)
- [Kiingitanga](#)
- [Aotearoa Histories Show](#)

Pae 5

Ngohe 1

Raupapahia ētahi ara e tiaki ai i te whakapapa ki roto i ngā hapori, ngā iwi, ngā mana whenua. Whakaememihia ngā urupare ūtēnā, ūtēnā kātahi ka whakamaherehia atu aua urupare ki runga i tētahi tatauranga. Mā ngā ākonga e whakarāpopoto ngā urupare, kia whai rongoā te hapori i ngā wheako o ngā ākonga.

Ngohe 2

E hāngai ana te whakapapa ki ngā huatau katoa. Ko tētahi o ngā huatau ka tino rongo i te hāngaitanga mō te whakapapa ko te kaitiakitanga. He mahi ngā māpu Māori e kaha ana ki te tohe mō ūtou whenua taurikura i raro i ngā kerēme whenua, ko te whakapapa ki te ūkaipō tētahi o ngā kaupapa e kaha tohea ana e aua māpu. Whakaritea he ūpoata, he pakirehua, he urupounamu kia arohaehaetia ai e ngā ākonga ngā kaupapa i kitea, i rangona hoki e ūtou mō ēnei take. Ko te ao o te ākonga me ūna wheako whaiaro te aronga o te pakirehua. Waihangahia he topenga ataata, he tuhinga ataata takitahi, ūrōpū rānei o ngā matapakī me ngā taipitopito i titia ki te ngākau o te ākonga, waihoki mō ngā taumahatanga i rangona e te ākonga.

Te aromatawai

Tautohi i ngā toa aumangea nā ūtou ngā kaupapa i tārai ki te tiaki i te oranga o te ao Māori i roto i te ao hurihuri (hei tauira; ko Hone Heke; Te Kīngitanga; ko Tā Māui Pōmare; ko Whina Cooper; ko Ngā Tama Toa; ko Tipene O'Regan, ko Pania Newton). Arohaehaetia ngā aupiki, ngā auheke, me ngā taupā i rongo ai e aua ika-ā-whiro. Ko te whāinga ia kia titiro whānui ngā ākonga ki ngā whakaaro katoa, ngā puna tautoko, ngā tāwai, ngā whakahēnga hoki.

Rauemi tautoko

- [Matangireia Series, Hone Harawira](#)
- [Harawira](#)
- [Protect your whakapapa](#)
- [Voices of Ihumatao](#)
- [A Long Time Coming: The story of Ngāi Tahu's treaty settlement negotiations with the Crown](#)
- [Ake Ake Ake](#)

Whanaungatanga

He uara matua te whanaungatanga i roto i te ao Māori. Ko ngā tini pēheatanga mata rau o te noho tahi, o te mahi tahi ka noho hei pou tarāwaho i ngā kōrero tuku iho.

Ngā hapū me ngā iwi

I ngā rā o nehe i noho ā-hapū te Māori. Kāore i āta karangahia ngā rōpū he iwi, engari kua āhua rerekē i roto i ngā tau, me kī, he nui te karangahia o tēnei tū whakarōpūtanga, te iwi. He aha ngā āhuatanga motuhake o te iwi, ngā hapū rānei ki tō rohe? He maha ngā hapū, mēnā ēe, he aha te whanaungatanga ki waenga i a rātou? Whakaaro hia ngā painga me ngā hua o te whanaungatanga o te hapū ki te hapū, te hapū ki te iwi, me te iwi ki te iwi.

Tiaki tangata

Ahakoa tē hiahia, i ētahi wā, ka puta ngā raruraru i a tātou ka whakawhanaunga ki a tātou. He hua tēnei o ngā rerekētanga o ia tangata, ō rātou whakapono me ō rātou matea. Ka puta hoki he raruraru, he uauatanga i te akomanga i ngā ākonga e whakawhanaunga ana. I ētahi wā anō hoki kitea ai te hawene. He aha ngā rongoā, ngā rautaki hei hāpai ake i ngā mahi tiaki i te tangata? Ina puta ai he raru i ngā wā o mua, i aha ngā hapori ki te whakatika?

Te noho atu i te hau kāinga

Kei ngā taone nui te nuinga o te taupori Māori. Mēnā te tangata e noho tawhiti ana i te wā kāinga i ētahi wā he uua te hokihoki atu – he nui pea nō te utu, he toritorī nō te ao mahi. Me pēhea e hono tonu atu ai ki te wā kāinga ahakoa he uua? Ka pēhea te taunuaki i te whanaungatanga me te pupuri i te mana motuhake o te hau kāinga, me te pito one ki ō tātou whanaunga e noho tawhiti ana? Tirohia ā tātou tikanga mō te ahikā, ka whakaaro ai i te horopaki o nāianei.

Ahurea kē

Kei tēnā tāone, kei tēnā wāhi he ahurea kē, he pāpori kē, he manene, he tauiwi. Ka pēhea te whanaungatanga ki te iwi Māori? He aha hoki tā te iwi Māori hei manaaki i ngā tāngata nō ahurea kē ina puta mai te kaikiritinga? Whakaaro hia ētahi rongoā hei kaupare atu i aua āhuatanga anuanu rā. He aha ētahi tauira o mua o ō tātou tūpuna e whakawhanaunga atu ana ki ahurea kē?

Ngā tini matea

Ko te whanaungatanga te kaupapa hei tuitui i ngā matea o te ako, o te wairua, o te whakatinanatanga hoki o te whakaaro Māori. He aha ētahi atu matea ka rangona e ngā ākonga ki roto i ngā āhuatanga o ō rātou akomanga? Me whai whakaaro whānui ngā ākonga ki ngā matea rerekē o tēna, o tēnā. Me pēhea e whakarangatira ai i ngā mōtika, me te mana ōrite o ia tangata? Tēnā, he aha hoki te wāhi ki ngā matea o tētahi rōpū, hapū, iwi mēnā he tino rerekē ki ō rōpū kē atu? Me aha e rata ai rātou?

Hangarau matihiko

Ko te hangarau he rawa e whakatuwhera ana i ngā āheinga ki te whātoro atu ki te ao whānui. I te wā kua tae mai te mate urutā kua huri te ao ki te akoako i te ipurangi. He aha ngā painga o te ako mai tawhiti? He aha ngā aupiki me ngā auheke kua kitea, kua rangona e ngā ākonga i te wā ka tahuri te ao ki te ako mā Huitopa, mā Kūkura, mā te aha rawa rānei? He aha ngā āheinga hou kua pā mai ki te ao auaha, ki ērā o rātou kei runga i ngā pāpāho pāpori? He aha hoki ngā tikanga Māori hou hei manaaki i a tātou nō tātou e whakamahi hangarau matihiko ana?

Māori ki te ao

He maha ngā whanaungatanga i waenga i ngā iwi Māori me ngā iwi taketake puta noa i te ao. Hei tauira pea ko te Kingitanga me ngā whanaunga o te moutere o Kuki Airani, te Kingitanga me ngā moutere o Tonga. He aha ngā hononga ā-iwi ki ngā iwi taketake o whenua kē? He hononga ki tō rohe? He aha ngā hua o te pupuri tonu i aua whakapapa i waenga i ngā iwi taketake maha o te ao whānui?

Nō te rau tau 1800 haere atu ai ētahi o ō tātou mātua tūpuna ki tāwāhi, he aha rātou i haere aī? Rangahaua ngā kōrero mō rātou.

Te ako i te reo Māori

He wāhi nui te whanaungatanga hei hāpai ake i te ako i te reo Māori. He aha ngā rautaki o tō kura ki te whakatairanga i te reo? Mō tētahi wā roa ko te reo Māori te reo matua o tēnei whenua, nāwai, nāwai i heke rawa tana kōrerotia. He aha aī? Tirohia ngā ture aukati i te reo, tirohia hoki ō nāianei rautaki ki te whakarauora anō i a ia. He aha ngā taunakitanga a te Kāwanatanga kia ūkaipō anō te reo ki tēnei whenua?

Te whakamahere

Hei tā te kari aratohu nei he tautoko i ngā mahi a te pouako ki te whakamahere, te whakaako, me te aromatawai hoki i te tirohanga: **Tūrangawaewae**

Whakamahikitanga

E whai iho nei ētahi ngohe mō ngā pae katoa o *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko tā te kaiako he whiriwhiri i te ngohe, ka whakamātau ai, ka whakarerekē ai rānei kia hāngai ki ngā horopaki o te kura.

Pae 1-2

Ngohe 1

Whakaritea tētahi hapū whakataruna, iwi whakataruna rānei ki roto i te akomanga. Whiriwhirihia he rangatira, he tapairu, he ariki, he māreikura rānei hei ārahi i tō iwi. He aha te pepeha me ngā tongikura o tō rohe? He aha ngā tūtohu whenua o tō rohe, ngā tipua, ngā whenua taurikura me ngā āhuatanga motuhake? Ko te painga atu mēnā ka mau kākahu kiripuaki ngā ākonga.

Ngohe 2

Ka tae mai he iwi hou ka aha te iwi, te hapū o Ngohe 1 ki te whai whakaaro mō te whanaungatanga ki te iwi kāinga, me ngā tāngata hou kua tae mai ki tō whenua. Ka pēhea te tuari rauemi, te whāngai manuhiri, me te taha ohaoha o te kāinga. Whakamāramatia ngā āheinga o tō iwi whakataruna nei, me pēhea e whakatūria ai he kawa whanaungatanga ki waenga i a koutou ko tō manuhiri?

Te aromatawai

Hopukina tētahi ataata o ngā ākonga e whakataruna ana, e whakarite ana i te kawa whanaungatanga. E mārama ana rātou ki tēnei mea te whanaungatanga o te iwi ki te iwi?

Rauemi tautoko

- Google Maps
- Aotearoa Maps

Taumata 6-7-8

NCEA

Pae 3-4

Ngohe 1

Whakaritea he kōwae ako mō te whanaungatanga kia taea ai te hono ki ngā pāpāho pāpori. Ka mutu ana te waihangatanga mai ka whakaatu ki ngā hapori, ki ū rātou whānau, hapū rānei. Mā ngā ākonga tonu te kaupapa e whiriwhiri, heiō anō me whakaako mā te ipurangi, mā Huitopa, mā Kūkara rānei, ā, mā te kaiako e whakahere.

Ngohe 2

Arotakehia ngā whāinga i akongia e ngā ākonga i te Ngohe 1. He aha ngā wheako o te whakahere akomanga ki runga ipurangi? He aha ngāhua me ngā wero o te kawe ā-tuihono i te whakaakoranga? Me pēhea te hono ki te whānau kārekau he hononga ki te ipurangi ki tētahi rorohiko rānei? Me whai rautaki e te ākonga, kaiako, kura hoki i ngā kaupapa maha mō te kawe i te pūtoi ako hou nei. Ko te mahi whakamutunga, panonihia te kōwae ako hei akoranga rawa matihiko kore.

Te aromatawai

Tātarihia ngā tū momo pāhekoheketanga o ngā ākonga me te hunga i whakahoahoatia te kawenga kōwae ako. I tutuki i a rātou ngā whāinga kia whakawhanaunga atu mā te rawa matihiko? Arotakengia te panonitanga mai i te rawa matihiko ki te rawa matihiko kore.

Rauemi Tautoko

- Aotearoa Histories Show
- Zoom
- Supporting kaupapa Maori learners

Pae 5

Ngohe 1

Ko te hononga ki te reo, he hononga ki te tuakiri o te tangata. Pakirehuatia ake, e hia kē ngā reo e kaha kōrerohia ana i tō rohe, takiwā rānei? He aha ngā aupiki me ngā auheke mō te ako i ēnei reo? He aha ngā momo kaupapa whakaako reo i roto i tō hapori? Ākona ētahi kupu hou nō reo kē. I te taenga mai o ngā tūpuna ki Aotearoa i urutau hoki te reo kia hāngai ki ū Aotearoa whenua horopaki. He aha pea ā rātou rautaki?

Ngohe 2

Whakaritea he pakipūmeka poto hei whakaatu i te whanaungatanga o ngā iwi Māori me ngā iwi nō ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa. Whakaaroohia te anamata hei whakakaha ake i ngā hononga i waenga i ngā iwi Māori me ngā iwi nō ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa, ka whakataurite ai ki ū mua pāhekoheketanga.

Te aromatawai

Waihangahia he patapatai e whakaatu ana i ngā ngā manako o ngā iwi i roto i te pakipūmeka. Whakamāramahia, arohaehaehia hoki ngā urupare mō ngā āhuatanga i rongo ai rātou mō ngā hononga i waenga i ngā iwi nō ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa me tātou te iwi Māori. He aha ngā maruāpō hei kawe ake i te mana ārite ki roto i ū rātou whakarāpopototanga i ngā arohaehae patapatai.

Rauemi tautoko

- Kāinga ora
- Whakaako kia Whakaora

Tūrangawaewae

Ka mōhio ki te tiaki whenua, ki te tiaki taiao, me te pāhekotanga i waenganui i te whakaharatau hangarau me te hapori, ko te ira atua, ko te ira tangata e noho ngātahi nei te tangata me te whenua.

Te whenua

He nui ngā kōrero mō ngā hononga o te ao Māori ki te whenua. He puipuiaki te whenua ki a tātou. Ka tīkina ake te whakatuakī i konei e mea ana "He wahine, he whenua e ngaro ai te tangata". Hei whakaatu tēnei i te nui whakaharahara o te whenua ki a tātou. I roto i ngā tau kua tino heke te nui o te whenua o ngā iwi, he utu nui ki a tātou. Tirohia ngā mahere whenua e whakaatu ana i te rironga o te whenua mai i te taenga mai o tauiwi ki ēnei rā.

Te raupatu

Kua karawhiua tātou te Māori ki ngā ture raupatu i ūtātou whenua. Ko ētahi iwi i pāngia kinotia e te mate kino rā, e te raupatu pēnā i a Waikato, a Taranaki, me Kāi Tahu hoki. Ko Rangiriri, ko Paterangi, ko Rangiaowhia, ko Waitara ētahi o ngā wāhi pakanga o ngā tūpuna, mō te tūrangawaewae me te mana motuhake te take. He nui kē atu. Ko tā koutou, he kapo i ngā tauira e tika ana mā koutou.

Ngā kāinga

He nui ngā whānau e noho kāinga kore ana. He aha ngā urupare a te Kāwanatanga ki te hāpai ake i te hunga kore kāinga. He pēhea te āhua o te hunga noho kore kāinga ki tō ake rohe? Me pēhea hoki te iwi, hapū rānei e hāpai ake? He aha ngā take e noho kāinga kore ana te tangata? He aha ngā take e noho whenua kore ana tātou? He tukuihotanga rānei nō ngā tau 1800-1900?

Te hanga papakāinga

Tērā ētahi i roto i ngā tau kua hanga papakāinga ki ūtātou nā rohe kia rite ki ūtātou nohoanga. I ngā tau tata kei te kaha te kitea o ngā papakāinga e hangaia ana kia noho tata ngā whānau ki a rātou anō. Ko ētahi o ngā wāhi i tautohua ai e ngā mana whenua hei whenua hanga papakāinga. Āta whakaaro hia ngā whawhai pēnei i tā Te Pane o Mataoho, arā a Ihumātao, i tā Takaparawhā hoki. He whenua taurikura nō ngā iwi, he whenua hei oranga

Te whawhai mō te whenua

He maha ngā porotēhe me ngā whawhai mai i mua ki nāianei mō ngā whenua taurikura o tēnā, o tēnā. Tūhuratia ngā take taumaha i kaha porotēhetia e ngā rōpū whakahē. Tērā peā he hanga whare i ngā whenua o tētahi iwi, he tahao whenua, he mahi māminga rānei i riro atu te whenua. He aha ngā momo urupare rerekē ki ngā whawhai, he aha tā te kaunihera ā-rohe, he aha hoki tā ngā kaipakihī e kaha tautoko ana i te hanga whare ki runga whenua ehara i a rātou. . He aha ngā urupare kei ngā pāpāho pāpori? He aha ngā urupare a ngā mema tōrangapū? Kua rerekē rānei i roto i ngā tau?

Ngā manene

He tokomaha ngā tauiwi, ngā manene e whai kāinga ana ki Aotearoa nei. Ka aha te Kāwana ki te tautoko atu i aua hunga manene ki te wehe i ūtātou kāinga? He aha ngā tāpaetanga o tēnā, o tēnā mema tōrangapū ki ngā ture hāpai i ngā iwi manene? He aha ngā momo tirohanga o te iwi Māori ki ngā iwi manene e hoko whenua ana i konei? Me pēhea ngā ākonga e whai rautaki ai ki te hāpai i aua tāngata? He pēhea te whakanui i te mana motuhake o tētahi atu, ahakoa ko wai, ahakoa nō hea? He aha ngā urupare a te Kāwana ki ngā mahi kaikiri ki ngā iwi manene hoki? I ahatia e ngā mātua tūpuna ngā anene?

Āhuarangi o te taiao

Kei tēnā motu tāna anō whakatau me pēhea e karo ai ngā whiunga i te taiao, pēnā i te āhuarangi hurihuri. He nui ngā kaipakihī, ngā kamupene kei te huri ake i ngā āheinga kia āta whakaaro ki te taiao. Ko ēhea ngā kamupene kei ūtātou rohe e kaha kitea ana te whakatikahanga ūtātou hei tiaki i te tūrangawaewae o ngā iwi taketake? Ka aha te kaunihera ki te tautoko i ngā mahi a taua kamupene? Ka ahatia hoki e te Kāwana? He aha ngā hangarau kua puta ake ki te tiaki i ngā whenua? Tūhuratia ngā hangarau o mua i waihangahia ki te tiaki i te taiao.

Te noho ki tawhiti

He tokomaha tonu ngā Māori i hūnuku ki tāwāhi ki te whai atu i ngā rawa o te ao whānui. Ko ētahi ka noho hei tangata whenua ki aua whenua. Ki ūtātou nā whakaaro, he tika te whakatū marae, te kawe tikanga Māori ki ngā whenua ehara i a Aotearoa? He aha te urupare o ngā whanaunga e noho ana i aua whenua? Me pēhea te iwi Māori e noho tawhiti ana e hono ai ki ngā iwi taketake o taua whenua me te whai whakaaro ki ūtātou anō mana motuhake? Kua pā mai te kaikiritinga ki ngā whanaunga e noho tawhiti ana? Rangahaua ngā hāereere o ngā mātua tūpuna i ngā whenua o te ao.

Te whakamahere

Hei tā te kari aratohu nei he tautoko i ngā mahi a te pouako ki te whakamahere, te whakaako, me te aromatawai hoki i te tirohanga: **Tūrangawaewae**

Whakamahikitanga

E whai iho nei ētahi ngohe mō ngā pae katoa o *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko tā te kaiako he whiriwhiri i te ngohe, ka whakamātau ai, ka whakarerekē ai rānei kia hāngai ki ngā horopaki o te kura.

Pae 1-2

Ngohe 1

Me whakamahere e ngā ākonga ngā wāhi noho o ū rātou kaumātua ki runga i tētahi mahere nunui. Whakairihia te mahere ki te pakitara o te akomanga, whakamaheretia hoki ngā wāhi motuhake ki ū ratou kaumātua. He aha i motuhake ai ēnei wāhi? He wāhi e tupu matomato ana te kai, he nui rānei ngā mātaitaipaki o te moana? Mā ngā ākonga e whakamārama ngā tino wāhi o ū rātou kaumātua ki ngā hoa i te akomanga. Ki te pīrangī kia uaua ake, tautohua ngā wāhi noho o ngā tūpuna.

Ngohe 2

Whakaarohipa tētahi wāhi kua kore he rawakore, kua kore he tangata noho kāinga kore. Whakamaheretia taua wāhi. He aha ngā uara, ngā mātāpono ka kitea i te wāhi rā? Ka pēhea rā te iwi e tohatoha i ngā rawa o te kāinga ki ngā iwi katoa? Me pēhea rā hoki e whakanui i ngā tikanga, ngā kawa, ngā taonga, me ngā rawa o te kāinga ki te tae mai tētahi atu iwi ki taua wāhi? Tirohia ētahi tauira nō mua i te taenga mai o te Pākehā hei whakahihiri i ngā whakaaro.

Te aromatawai

Tāngia he mahere nui o tō rohe kia kite iho rā ngā rawa, ngā wāhi taurikura, ngā wāhi e whakatinanahia ana te kaitiakitanga, ngā wāhi e hāpaci ana i te whakapapa o ngā uri whakatipu me ngā wāhi e kaha kitea ana te mana motuhake o tō rohe.

Rauemi tautoko

- Google Maps
- Aotearoa Maps

Taumata 6-7-8

NCEA

Pae 3-4

Ngohe 1

Tūhuratia ngā ture mō ngā tūruhi me ngā manene. He aha ngā painga me ngā uauatanga ka pā ki ngā tāngata kua whai kāinga mai ki Aotearoa nei? Ka aha te Kāwana ki te tautoko i te hunga e noho kore kāinga ana ki ū rātou ake whenua, ki Aotearoa rānei? Whakatauritehia ngā tikanga manaaki manene o ū tātou tūpuna ki ngā tikanga manaaki o ēnei rā. He rerekētanga? Ōhia manomanotia ngā painga, ngā uauatanga, ngā ōritetanga me ngā rerekētanga.

Ngohe 2

Ki te whai kāinga te iwi Māori ki whenua kē me aha rātou ki te pupuri i te mana motuhake o ngā tikanga o nehe, kia pai ai ngā ra kei mua i a rātou. Tūhuratia ngā iwi e noho tawhiti ana ki whenua kē, he aha ngā rautaki hei ake, hei pupuri hoki i ngā taonga o nehe, kia mau tonu rātou i tō rātou mana motuhake. Rapua ētahi ara matihiko hei hāpai atu i ngā whānau e noho tawhiti ana, pēnei i ngā rōpū Pukamata, me te Huitopa. He aha ngā tikanga o mua mō te pāhekoheko iwi ki te iwi, ahakoa e noho tawhiti atu ana?

Te aromatawai

Mēnā ka taea, whakaritea tētahi Huitopa kia tuihono tētahi akomanga ki tētahi. Ko te tino painga atu mēnā ka taea te hono atu ki tētahi kura kē, ki rohe kē. Whakamātoria ngā taonga kawe karere o mua, pēnei i te pūrerehua, te pūtātara, me te pūkaea.

Rauemi Tautoko

- Aotearoa Histories Show
- Zoom, Google Meet, House party

Pae 5

Ngohe 1

Whakaritea tētahi mahi rangahau mō ngā takatūtanga o te hanga whare. He aha ngā tukanga i whāia, kāore rānei i whāia e te tangata ki te hanga whare ki runga i ngā whenua taurikura? Whakaarohipa ngā hapori kua pā kino nei ki ngā rū o te whenua, ērā hoki o tātou kua mau i ngā āhuatanga o te taiao. Ko tā te ākonga mahi he kimi i tētahi rautaki awhiawhi i te tangata me ngā whānau e noho motokā ana. He aha ā tātou tūpuna rautaki hanga whare?

Ngohe 2

Whakaritea he raraunga o ngā tatauranga Māori kia kite ai i ngā raruraru kua pahū ake i ngā tau rima tekau kua hipa ake nei. Me arohaehae te ākonga i ngā tatauranga ki te rohe e noho ai rātou. Wānangahia he aha te tino pūtake o ngā raruraru ka tautohia? Rārangihia ngā tatauranga, ko te taupori Māori ki tētahi taha, ko te taupori Pākehā ki tētahi, ko te taupori manene ki tētahi atu. Whakatauritea. Kōreroitia tēnei tū āhua, te mana ōrite.

Te aromatawai

Tuhia he rīpoata, he paki whakamārama e whakaatu ana i tā te ākonga i kite ai, i ako ai i ngā tatauranga. Me tautohu i ngā rerekētanga ā-ahurea, me tautohu hoki i ngā take nā reira i rerekē ai ngā tatauranga.

Rauemi tautoko

- Voices of Ihumatao
- Kāinga ora

Mana Motuhake

He mea tuku iho te mana motuhake ki tēnā whakatupuranga, ki tēnā whakatupuranga.
He motuhake te mana nei, e ahu mai ana i ngā mātua tūpuna.

Mana tangata

Kei ia tangata tōna anō mana, kīa ai te mana nei he motuhake. He mea nui kia tautāwhitia te mana o tētahi atu – ki roto i te akomanga, ki te whānau, ki a wai ake rānei. He aha ētahi tauira i roto i ngā tau e whakaatu ana i te manaakitia o te mana motuhake o te tangata, o tētahi rōpū rānei? Me pēhea e whakatika i te hunga e kaha aupēhi ana i te mana o ētahi atu? He aha ngā rautaki Māori nei o tō iwi, o tō rohe hoki i mua, i ēnei rā anō hoki? He pēhea hoki ngā mōtika, ngā tikanga me ngā kawa o tō kura?

Te hūnuku, te urutau

Ka tupu ngā matea kikokiko, ka tupu hoki te hiahia o ētahi o te iwi Māori ki te hūnuku ki ngā tāone, e whai oranga ai rātou. Ka wehe rātou i ngā papakāinga, ko ētahi ka noho kāinga kore ana. Whakamāramahia ngā hua rānei, ngā uauatanga rānei o te whakatāonetanga ki a ngāi Māori i hūnuku ki ngā tāone. He pēhea hoki ngā whānau i nuku ki Ahitereira? He aha hoki ngā rautaki a ngā whānau i hūnuku kia puritia tonutia tō rātou mana motuhake mēnā kua noho tawhiti, kua noho hei manene, hei tauwi ki whenua kē.

Ngā kerēme Tiriti

He nui ngā kerēme me ngā whakapahā a te Kāwana ki ngā iwi Māori. Ko ētahi o ngā kerēme kāore anō kia whakatau, kāore hoki ētahi o ngā iwi nā rātou ngā kerēme i te rata ki ngā tukanga whakatau. Tirohia atu ngā mahi ki roto o Waitara, tirohia hoki ngā iwi kua oti kē ngā kerēme te whakatau ka uia ai te pātai he aha ngā āheinga me ngā mahi ka taea e rātou i te whakataunga o ngā kerēme, he aha hoki ngā āhuatanga ka kore e taea e rātou i te korenga o te whenua e whakahokia ki a rātou. Ākona ngā kōrero nehe mai i te hainatanga o te Tiriti ā mohoa noa nei.

Ngā kura Māori

Nō ngā tau waru tekau puta ake ai ngā Kōhangā Reo me ngā kura kaupapa Māori. I ēnei rangi kua tino kaha te iwi Māori ki te hokihoki atu ki ngā tikanga o nehe pēnei i ngā kēmu Māori, te mahinga kai tūturu me te whai i ngā maramataka Māori. Katoa ēnei tauira e hāpai ana i te mana motuhake o te iwi. Tirohia tēnei tauira nō Kaitahu mō te hopu tītī. He aha atu anō ētahi kaupapa kei te kitea ki ngā kura kaupapa Māori, pērā i te Para Kore, Hopu Ariki, Kī-o-rahi? He aha hoki ētahi atu ka taea pea te whakarauora?

Te kaikiri

He āhuatanga tē taea te karo te weriweri mea nei te kaikiri. I ētahi wā he māmā tonu te tautohu i a ia, i ētahi wā he rītaha huna kē. Nō roto i ngā tau me ngā rau tau ka kitea te huhua o ngā urupare ki ngā whiu a te tangata, ko te whawhai tērā, ko te pakanga, ko te whakahē, ko te whakatinanatanga hoki o ngā kaupapa here me ngā ture ētahi tauira. He aha ngā takunetanga kua kitea, kua rangona rānei e ngā ākonga mō ngā wā, me ngā mahinga o te ao mō tēnei mea te kaikiritinga? Aro atu ki ngā hunga mangumangu ki Amerika e pā ana ki te BLM. Āta whakaaroa hia te hunga Ihirama i kōhurutia aī e te kaiwhakatuma ki Ōtautahi. He aha ngā urupare a te Kāwana ki aua mahinga?

Ngā mahi tōrangapū

Kua roa a ngāi Māori e kuhu atu ana ki roto i te Pāremata kia whai reo ai, kia whai mōtika ai te iwi Māori.

I te roaanga o tō tātou hītori ki Aotearoa ka kitea te waihangatanga o ngā ture ki te aupēhi i te Māori, me ētahi atu anō ki te hāpai i a tātou. Whakaaroa hia ngā tino tauira tōrangapū, pēnei i a Apirana Ngata, a Maui Pōmare, a Matiu Rata, a Parekura Horomia, a Tariana Turia, a Te Ururoa Flavell, a Rāwiri Waititi, a wai atu, a wai atu. He aha ā rātou whawhai, he aha hoki ngā hua o ā rātou mahi ka riro i a tātou?

Te ohanga Māori

I mua noa atu i te taenga mai a te Pākehā he tukanga ohaoha, he pūnaha ohaoha kē a te Māori. He tukanga whai rawa hei tiaki i te tikitini, he urutau ki te taiao rerekē, he tuku, he utu, he muru e ora ai te tangata. Kei noho ka pōhēhē kāore he ohanga Māori tūturu! Nā wai ka huri te ao, ka huri te ohanga Māori. Nā wai ka riro te whenua, ka huri hoki te ohanga Māori. Tūhuratia te ohanga i roto i ngā tau e kitea ai te tino hiranga o tāua te Māori, me te nui o te mana o ō tātou tūpuna. Tirohia hoki ngā take e noho pōhara tonu ana ētahi – he aha te tino pūtake i pōhara ai. Whakaaroa hia ngā ture nā reira i pōhara ai, hakaaroa hoki te rironga o te whenua.

Ā tātou tikanga

He nui ngā tikanga Māori o te ao kōhatu kāore i te kitea i ēnei rā. I tīni ētahi i te taenga mai o te rongopai, me ngā hāhi Karaitiana. Kua urutau haere ngā tikanga Māori ki te hāpai atu i ngā āhuatanga o te ao hurihuri. Ko ētahi tikanga kua panoniha ko ērā o te tangihanga. He aha ngā rerekētanga o te tangihanga kua kitea e ngā ākonga ki ō rātou ake marae, he aha hoki i pērā ai? Ko ēhea ngā kawenga o te ao kōhatu kei te kawea tonutia e ngāi Māori i ēnei rangi? He aha e tīni ai te tikanga, mēnā me tīni? He aha hoki te hāngaitanga o te mana ki te tikanga?

Te whakamahere

Hei tā te kari aratohu nei he tautoko i ngā mahi a te pouako ki te whakamahere, te whakaako, me te aromatawai hoki i te tirohanga: **Mana Motuhake**

Whakamahikitanga

E whai iho nei ētahi ngohe mō ngā pae katoa o *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko tā te kaiako he whiriwhiri i te ngohe, ka whakamātau ai, ka whakarerekē ai rānei kia hāngai ki ngā horopaki o te kura.

Pae 1-2

Ngohe 1

Āta wānanga i te taha o ngā ākonga he aha ngā āhuatanga o te whakamanamana i tētahi atu. Pātai atu ki ngā ākonga he aha ngā urupare a tēnā, a tēnā? Tikina atu he tauira nō te ao Māori ka whakataurite ai i te āhua o te tangata o mua, ki ū te tangata o nāianei. He aha ngā momo whakaiti, ngā whakahē, ngā tāwai hoki? He aha ngā take e pēnei ai te tangata? Me whai mōhiotanga ngā ākonga ki te whakaatu i ā rātou ake urupare ki ngā whakahē a ngā ākonga katoa o te akomanga. Waihangahia he kirimana kia wetekina ai aua tūkinotanga, kia tū mai ko te whakautetanga i waenga i te akomanga.

Ngohe 2

Whakaritea te kirimana kei te Ngohe 1 kia whai mōhio mai ai ngā ākonga ki te mana taurite o taua kirimana. Whakahāingahia ki te akomanga, ki te kura, ki te kāinga anō hoki. Me kōero atu ngā ākonga ki ū rātou hoa kura mō ū rātou wheako me ū rātou whakaaro hei hāpai ake i taua kirimana rā. Akiaki i a rātou kia kōrerohia ki te kāinga me te whānau. He aha ū te ākonga whakakitenga mō ngā wheako o taua kirimana?

Te aromatawai

Whakaritea he ataata pae pāpori e whakaatu ana i te waihangatanga ake o te kirimana. He aha ngā painga me ngā uauatanga i rangona e ngā ākonga?

Rauemi tautoko

- *Ngā Tikanga o te taiohi*
- *Aotearoa Histories*

Taumata 6-7-8

NCEA

Pae 3-4

Ngohe 1

He aha ngā wāhi i nekeneke ai ngā iwi Māori? Raupapahia ngā reanga i kaha nukunu ki te whenua moemoeā, ki whenua kē atu rānei.

Whakamāramahia atu mā tētahi ripoata he aha ngā tū momo taunaki e kaha kitea ana e te Māori ki ngā wāhi i nuku ai rātou ki te hāpai, ki te mau tonu i tō rātou mana motuhake. He aha hoki ngā āhuatanga kia urutau atu ai ki whenua kē?

Āta whakaorohia ngā take me ngā matea nā reira te tangata i neke ai ki whenua kē. Whakatauritehia kī ngā tū nekenekehanga o ngā mātua tūpuna i roto i ngā tau, me ngā take i hūnuku ai rātou.

Ngohe 2

Tukuna he urupounamu mō ngā taunakitanga tōrangapū e kaha hāpai ana i ū tātou whānau Māori e noho tawhiti ana. He aha ngā porotēhe o ngā mema tōrangapū mō ngā ture manenetanga? He aha te wāhi ki te Kāwanatanga ki ngā ture manene i pā kino nei ki ngā tāngata o Te Moana-nui-a-Kiwa? Me pēhea ngā hapori, ngā iwi me ngā mana whenua e hāpai i te whanaungatanga i waenga i ngā tāngata o Te Moana-nui-a-Kiwa? Tirohia ū mua ture, ka whakataurite ai ki ū nāianei ture.

Te aromatawai

Whakaritea he whakaari e kaha whakaatu ana i ngā takunetanga o ngā tau rua tekau ki mua, ki muri rānei. He aha ngā mea hei hāpai ake i te mana motuhake o tēnā, o tēnā ahakoa ko wai. Hei tā te whakaari he whakaatu i ngā rautaki a te hunga rangatahi, me ū rātou whakaaro.

Rauemi tautoko

- *Ngā Taumata Rau*
- *Kiingitanga*
- *Aotearoa Histories Show*
- *Educate to Liberate*

Pae 5

Ngohe 1

Kei tua te awe māpara he ao anō mō te mana motuhake mō Aotearoa? He aha ngā matapae rerekē o ngā iwi Māori? Waihangatia he pakirehua e honohono ai ngā matapae o ngā iwi me ngā hapori maha o Aotearoa. Ka pēhea tō kura, tō akomanga rānei e taunaki ai i ngā whakakitenga o ngā ākonga? I te mutunga iho kei te kohia ngā whakakitenga, ngā arohaehae me ngā tirohanga kia rētō ai ngā whakaaro o te ākonga ki roto i te pakirehua.

Whakaatungia ngā whakakitenga i runga i tētahi rawa matihiko.

Ngohe 2

He wānanga te mahi. Whakaritea he wānanga kia kōrerotia te whanaungatanga i waenga i ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa me ngā iwi Māori o Aotearoa. I aha rātou ki te tautoko i ngā pakanga nui o te ao? I pēhea te pakanga i te taha o Te Hokowhitu a-Tū me ngā ope taua o te wā? Wānangahia ai ngā ture kāwana i haukoti i te whai kāinga i te hokitanga mai i te pakanga. He aha tā ngā iwi Māori ki te tautoko i ngā whanaunga? Whakaorohia me pēhea e hāpai ake i te mana motuhake i waenga i ngā mana whenua me ngā moutere o Te Moana-nui-a-Kiwa.

Te aromatawai

Whakaritehia he pakihere rokiroki, pēnā i ngā mea i mau i ngā hōia, he tātua rokiroki rānei i mau i ngā toa. Whakarākeihia ki ētahi kupu kōrero mō ngā hononga i waenga i te Māori me ngā whakanaunga o Te Moana-nui-a-Kiwa.

Rauemi tautoko

- *Soundcloud*

Kaitiakitanga

Kei te ao Māori āna ake kaupapa hei tiaki i ana rawa. He tikanga i poua, he ture i waihangahia, he tukanga i whakatūria e ora ai te whānau, hapū, iwi me te hapori.

He tūpuna, he rangatira

Ko wai ētahi o ngā tūpuna o tō takiwā? He aha ngā mea i tutuki ai i a rātou? He aha ngā mahuetanga iho ki ō rātou uri whakaheke kia tohua tēnei mea te kaitiakitanga? Tēnā, whakaaro hia ake ngā uara me ngā waiaro o tēnei āhua o te tiaki me ngā tini painga ka riro i a tātou ngā waihotanga iho o rātou mā.

Kia haumaru!

Ko ngā āhuatanga o te kaitiakitanga he whakahamāru i tētahi hunga, māpu, rohe, kāinga, iwi rānei. I ētahi wā hoki he hāngaitanga ki ngā atua Māori, ki ngā whakapono Māori, ki nga whakapono i kawea mai nō whenua kē atu. He aha ētahi tauira nō roto i Te Takanga o Te Wā hei whakaatu i ngā tū āhua o te noho haumaru?

Tiakina te whakapapa

Ākina ngā ākonga me pēhea te tiaki i ō rātou whakapapa ina e mōhio ana rātou. Me rangahau ngā ākonga i tētahi o ō rātou tūpuna me ā rātou mahi ki te hāpai i tō rātou whānau, hapū, iwi hoki. Mā te tiaki i ngā kōrero mō te tupuna rā, ka tiakina hoki tana whakapapa me te tuku ihotanga o ngā kōrero nehe.

Taiao

Ki te āta whakaaro mō tēnei mea te kaitiakitanga kāore e kore ka kotahi atu ngā whakaaro ki te taiao. Nā reira ko te whāinga kia rarau mai ngā whakaaro o ngā ākonga mō ngā rā kei tua i a rātou. He aha ngā hua ka kitea e ngā ākonga, ngā āheinga anamata hei tiaki i te taiao? He nui ngā hua pai, ngā hua kino rānei? Mātai whakamuri kia anga whakamua.

Te tū kaha

Me pēhea te tiaki i te tuakiritanga o te ākonga, me pēhea hoki e tū rangatira ai ia i tēnei ao hurihuri? Ki ō rātou wheako me ā rātou kitenga, he aha te tuakiri matua i mua i te taenga mai o te iwi Pākehā, o ngā iwi manene, tauwi rānei?

Ki te tūponotia atu te kaikiri me aha e kaupare ai ia i ngā whiunga o te tangata? He aha ngā tū urupare a ngā tūpuna i roto i ngā tau?

Kaitiakitanga i ngā wā taumaha

Nō te taenga mai o te mate urutā kua kaha ake te aro o te ao katoa ki tēnei āhua, ki te kaitiakitanga. He aha ngā tū urupare a ngā hapori hei tiaki i te tangata nō rātou e rongo ana i ngā taumahatanga. Tirohia ngā tauira o mua ka whakataurite ai ki ngā rangi o nāianei. He nui ngā mata o te kaitiakitanga i roto i ngā tau ka taea te kapo ake hei whakaakoranga kōrero nehe.

Hangarau

He aha ngā momo hangarau hei hāpai i te kaitiakitanga, i te tiaki taiao anō hoki? He aha ō mua tauira hangarau, he aha hoki pea he hangarau mō anamata rā anō?

He tino toki ō tātou mātua tūpuna ki te urutau ki te taiao, kāore i tua atu i a rātou mō tētahi kaupapa whakaako!

Kai

Ko tētahi āhuatanga matua o te kaitiakitanga ko tā te tangata tiaki i a ia anō, otiā i tana whānau. He wāhi nui tō te kai ki tā tātou manaaki i a tātou. Tūhuratia ngā momo kai Māori ki tō rohe. He aha ngā tū momo kai?

Kua kore hāhā rānei ētahi o ngā kai i roto i ngā tau? He aha ngā urupare a ngā hapori kei tō rohe hei hāpai atu i aua kai motuhake? He aha ngā pūnaha kei te kitea whanuitia ki te whakarauora i ngā mahinga kai o te ao Maori?

Te whakamahere

Hei tā te kari aratohu nei he tautoko i ngā mahi a te pouako ki te whakamahere, te whakaako, me te aromatawai hoki i te irohanga: **Kaitiakitanga**

Whakamahikitanga:

E whai iho nei ētahi ngohe mō ngā pae katoa o *Te Marautanga o Aotearoa*. Ko tā te kaiako he whiriwhiri i te ngohe, ka whakamātau ai, ka whakarerekē ai rānei kia hāngai ki ngā horopaki o te kura.

Pae 1-2

Ngohe 1

Me whai whakaaro ngā ākonga ki tēnei mea te Kaitiakitanga. Wetewete i te kupu kai-tiaki, he aha ūna tikanga, tōna uho rānei? He aha ngā whakaaro o tēnā ākonga, o tēnā ākonga mō ngā mōhiotanga e pā ana ki ngā mahi kaitiakitanga ki tō rātou rohe/takiwā, whānau hoki.

Ngohe 2

Me whai mōhiotanga ngā ākonga ki ngā kaitaiki o tō rātou ake rohe/takiwā. Ko wai rātou? He taniwhā, he atua, he pou, he maunga, he tuna rānei? He aha ngā āhuatanga e mōhio ana mō aua kaitiaki? He mahi rongonui āna? Whakaritea he whakaari e whakaatu ana i tētahi o ngā pūrākau e hāngai ana ki ngā kaitiaki o tō rohe. Waihangahia he pānui whakaahua e whakaatu ana i ngā mahi, ngā aheinga, ngā whakaaro o te kaitiaki i whiriwhiria.

Te aromatawai:

Whakatūria he rā whakanui, he wā e whakaatu ana i ngā honohono o tēnā ākonga, o tēnā ākonga. Ko tā te ākonga kia rangatira tana tū ki te whakaatu i tana pānui whakaahua. Ko te tikanga ka kite i te akomanga ngā mōhiotanga o tēnā, o tēnā e pā ana ki te kaitiakitanga.

Rauemi tautoko

- *Whakapapa Search*
- *Kaitiakitanga*

Taumata 6-7-8

NCEA

Pae 3-4

Ngohe 1

Tūhuratia te kaitiakitanga i te horopaki noho mohoao me ngā pānga ki ngā hapū, ngā iwi, ngā rohe maha puta noa i te motu. He aha ngā tukanga kua whārikihia e ngā Kaunihera, e te Kāwana, me te mana whenua o tō rohe. Raupapahia ngā tāawai, ngā whakahē hoki o ērā kāore i whai whakaaro mō ngā āhuatanga o te wā mohoao, me te horapa haere o te mate urutā. He aha ā ngā mana whenua urupare ki ngā āhuatanga o te kawe tikanga Māori, pēnei i ngā tangihanga me ngā rangi whakanui? Me pēhea te whai oranga mō ngā hapori katoa kia kite ai he rautaki hei hāpai i a rātou anō?

Ngohe 2

Rangahaua tētahi iwi taketake o whenua kē. Me whai ngā ākonga i ngā nekenekehanga i pā atu ki a rātou i ngā wā noho mohoao. Kei te hapori tonu te mate urutā? Whakatauritehia ki ngā urupare a te Māori. Tūhuratia ngā āheinga auaha nei o ngā iwi taketake hei haukoti i te mate urutā. Ka pēhea hoki aua iwi taketake e tū rangatira ai me te pupuru tonu i ngā horopaki kaitiakitanga? I aha rā rātou i mua, e aha ana ināianei, ka aha ā muri atu nei?

Te aromatawai

Whakaritehia ngā ākonga kia waihangā he pānui, kia tukuna te haumarutanga ki roto i ō rātou rohe, kura, whānau, hapori hoki. E taea ana te whakamahi ngā pāpāho pāpori, pēnā i a Paeāhua, a Atapaki, a Pukamata. Ko tā te kaiako he tiaki i ngā whakaritenga o aua pāpāho kia tika ai ngā aronga me ngā āheinga o aua pāpāho pāpori.

Rauemi tautoko

- *Mate Urutā*
- *He mata huna te mate urutā*
- *Aotearoa Histories Show*

Pae 5

Ngohe 1

“I riro whenua atu, me hoki whenua mai”, hei tā Kīngi Tāwhiao. He kupu ēnei hei hāpai atu i te ako i ngā manako o ngā iwi, ngā hapū, ngā whānau kia whai oranga ai i te whenua Māori. Tukuna he pakirehua kia titiro whānui te ākonga ki ngā pūnaha o ngā kaitiaki taiao ki roto i ō rātou rohe. Hei tauira; Papatūānuku Kōkiri Marae, me Kai ika hoki. Me pēhea te ākonga e taunaki ake i ngā momo āheinga ā-hapori. He aha tā te ākonga mōna ake, mō tōna whānau hoki? Ka pēhea te kaitiakitanga o ngā kaupapa i ākona ai e te ākonga ka tō atu ki roto i ō rātou oranga.

Ngohe 2

Tūhuratia tētahi kaupapa e raweke ana i tētahi kaupapa kaitiakitanga ki tō rohe. Kua oti, kua tau ngā nawe i roto i ngā tauira i tūhuratia? Ko tā te ākonga he kohi whakaaro, kātahi ka uiui, ka tuku he pātaitaipaki, he pakirehua ki ērā o ūna hapori, ngā hāpaitanga mō ngā mahi tiaki i tō rātou ake rohe. Hei tauira: Ka whawhai a Ngāti Ruanui ki ngā kamupene hinu.

Me pēhea rā e whai māramatanga ai te hunga kāore i te mōhio ki ngā take kaitiakitanga kei tō rohe, kāinga rānei. He pāpāho pāpori e whakaatu ana i aua take? Me pēhea rā te ākonga e āwhina atu?

Te aromatawai

Whakaritea he pakipūmeka poto e whakaatu ana i tētahi mahi kaitiakitanga ki tō kura, tō rohe rānei. Ko ngā hua i puta mai i te hapori, ko ngā hapa hei whakatikia i te aronga. Ko ēnei ngā kaupapa me whakaaro ake e ngā ākonga. Me arohaehae te ākonga i tōna ake pakirehua mō taua kaupapa.

Rauemi tautoko

- *Protect your whakapapa*
- *Voices of Ihumatao*